

УДК 343.97:364.682.42-11-053.2/.5

Пустовий О. О. – ад'юнкт наукової лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

Напрями покращення спеціально-кримінологічних заходів, спрямованих на запобігання злочинам, що вчиняють безпритульні та бездоглядні діти

Висвітлено основні напрями покращення спеціально-кримінологічних заходів, спрямованих на запобігання злочинам, що вчиняють безпритульні та бездоглядні діти, в аспекті сімейного, шкільного виховання дітей, організації їхнього дозвілля, а також підвищення ефективності діяльності органів, що здійснюють протидію злочинності. Констатовано, що суть ранньої профілактики полягає в наданні допомоги безпритульним і бездоглядним дітям, які опинилися в несприятливих умовах життя та виховання ще до того, як вони вчиняють злочин. Ранню профілактику здійснюють шляхом нагляду за дотриманням правових норм, що регулюють ці умови, надання соціальної допомоги та захисту прав безпритульних і бездоглядних дітей у різних формах. З'ясовано сутність поліцейського піклування щодо безпритульних і бездоглядних дітей. Визначено шляхи покращення діяльності підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України стосовно винесення заборонного припису особі-кривднику та проходження такою особою відповідних просвітницько-профілактичних чи корекційних програм. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України в частині покращення роботи з підлітками, які перебувають у конфлікті із законом, зокрема з тими, які вчинили насильство в сім'ї. Акцентовано на необхідності продовження практики укладання договорів із соціальними службами з метою співпраці щодо осіб, яких утримують у приймальниках-розподільниках для дітей. На підставі аналізу діяльності комісій з питань захисту прав дитини й інших суб'єктів, які вповноважені здійснювати заходи із запобігання вчиненню злочинів безпритульними та бездоглядними дітьми, запропоновано створення єдиного органу, наділеного правом та обов'язками здійснювати контроль і захист прав й інтересів дітей із чіткою системою ієрархічної підпорядкованості, підзвітності, підконтрольності та належної взаємодії. Основним змістом соціально-педагогічної (соціально-виховної) та психологічної роботи з дітьми з метою їхньої ресоціалізації в слідчих ізоляторах і приймальниках-розподільниках для дітей є взаємодія із центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, спеціалісти яких проводять тренінги, просвітницьку та виховну роботу, надають юридичні консультації тощо, спрямовані на попередження рецидивів; загальноосвітнє навчання; заняття спортом; психологічна підтримка усвідомлення вини.

Ключові слова: злочин; спеціально-кримінологічні заходи; безпритульні діти; бездоглядні діти; запобігання злочинам.

Постановка проблеми. Кожна дитина є маленькою особистістю, захист і турбота про яку – головний обов'язок сім'ї, держави, суспільства. Україна як член міжнародного

співтовариства бере участь у діяльності зі створення сприятливого для дітей середовища, у якому гідний розвиток і захист їхніх прав забезпечують з дотриманням принципів демократії, рівності, миру, соціальної справедливості на підставі моральних засад і традиційних цінностей українського суспільства, спрямованих на зміцнення сім'ї та морального здоров'я дітей в Україні.

Попри те, що запобігання вчиненню злочинів безпритульними та бездоглядними дітьми – один з невід'ємних елементів сучасної організації суспільного життя, держава та суспільство у своєму розпорядженні має можливості для того, щоб стримати несприятливі тенденції таких явищ, забезпечити поступове зниження їх рівня і пом'якшення наслідків. Зазначене потребує розроблення заходів соціального, економічного, виховного, організаційного, інформаційно-аналітичного, правового характеру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем, пов'язаних із профілактикою і подоланням дитячої бездоглядності, безпритульності, асоціальної поведінки дітей, розроблення заходів, спрямованих на запобігання злочинам, що вчиняють безпритульні та бездоглядні діти, відображено в працях О. В. Алексєєва, А. М. Бабенко, О. Ю. Бусол, О. М. Бандурки, Т. І. Белавіна, В. О. Болотова, О. І. Бугери, В. В. Василевича, В. В. Вітвицької, В. Д. Водніка, В. В. Голіни, Н. М. Градецької, Л. Н. Гуменюк, Л. М. Давиденка, І. М. Даньшина, С. Ф. Денисова, О. М. Джужі, А. Г. Зінченка, О. М. Костенка, В. М. Кудрявцева, І. П. Лановенка, А. Є. Михайлова, І. І. Тимковича, Р. М. Ткача, А. П. Тузова, О. М. Чебан, Т. Н. Чернецької, А. М. Черниш, О. Д. Шинкаренко та інших вчених-юристів. Водночас підлягають узагальненню окремі напрями покращення спеціально-кримінологічних заходів, спрямованих на запобігання злочинам, що вчиняють безпритульні та бездоглядні діти. Зазначене засвідчує актуальність цієї статті.

Виклад основного матеріалу. Спеціально-кримінологічні запобіжні заходи дуже різноманітні, їх класифікують по-різному. Наприклад, такі заходи поділяють на правові, моральні, організаційні, технічні тощо. Можна також виокремити заходи профілактичного захисту і профілактичного впливу; групової та індивідуальної профілактики; самопрофілактики; виховні і примусові; регламентовані й не регламентовані законом [1]. Запобігання на спеціально-кримінологічному рівні органічно доповнює та конкретизує загальносоціальні запобіжні заходи завдяки цілеспрямованості, спеціалізованості й локалізованості в часі та просторі стосовно певних об'єктів і суб'єктів, термінів проведення тощо. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання

злочинам, що вчиняють безпритульні та бездоглядні діти, становлять сукупність заходів, спрямованих на усунення причин та умов, а також обставин, що сприяють виникненню цих антисоціальних явищ серед дітей, або конкретних злочинних виявів.

Напрями профілактики злочинів, що вчиняють безпритульні та бездоглядні діти, безпосередньо випливають з причин та умов її формування. Тому запобігання таких злочинів на спеціально-кримінологічному рівні передбачає цілеспрямовану роботу щодо усунення недоліків у галузі сімейного, шкільного виховання дітей, організації їхнього дозвілля, а також підвищення ефективності діяльності органів, що протидіють злочинності.

Традиційно виокремлюють ранню профілактику злочинів, що вчиняють безпритульні та бездоглядні діти, профілактику рецидиву злочинів серед таких дітей, постпенітенціарну профілактику. Кожному із цих напрямів відповідає свій рівень спеціально-кримінологічної профілактики.

Рання профілактика полягає в наданні допомоги безпритульним і бездоглядним дітям, які опинилися в несприятливих умовах життя та виховання ще до того, як вони вчинять злочин. Ранню профілактику здійснюють шляхом нагляду за дотриманням правових норм, що регулюють ці умови, надання соціальної допомоги та захисту прав безпритульних і бездоглядних дітей у різних формах. Необхідно також здійснювати усунення джерел несприятливого впливу, корекцію неправильного розвитку особистості, нормалізацію умов життя і виховання конкретної дитини. Ця діяльність покладена здебільшого на органи соціального захисту населення.

Рання профілактика має на меті недопущення переходу на злочинний шлях дітей зі значним ступенем деформації способу життя. На цьому етапі захищати права таких дітей іноді вже буває запізно, тому долучаються не тільки органи соціального захисту, а й відповідні підрозділи і територіальні органи Національної поліції. Основну роль на цьому етапі належить правоохоронним органам. Відповідно до положень п. 17 ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» [2], до повноважень поліції належить у межах компетенції, визначеної законом, здійснення контролю за дотриманням вимог законів та інших нормативно-правових актів щодо опіки, піклування над дітьми-сиротами й дітьми, позбавленими батьківського піклування, ужиття заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності, правопорушенням серед дітей, а також соціального патронажу щодо дітей, які відбували покарання у виді позбавлення волі.

Важливим компонентом діяльності поліції щодо запобігання злочинам, що вчиняють безпритульні та бездоглядні діти, є передбачений ст. 31 та 41 цього Закону такий превентивний поліцейський захід, як поліцейське піклування, що здійснюють стосовно неповнолітньої особи віком до 16-ти років, яка залишилася без догляду. Поліція відповідно до законодавства України здійснює особливу форму державної турботи про дітей, які залишилися без піклування батьків, які реалізують через надання медичної, правової, психологічної, побутової та матеріальної допомоги.

Оцінивши стан здоров'я дитини, поліцейський має ухвалити рішення про необхідність надання їй медичної допомоги самостійно або із застосуванням кваліфікованої медичної допомоги, наприклад, викликати швидку допомогу або звернутися безпосередньо до лікаря в заклади охорони здоров'я, які повинні цілодобово приймати дітей і надавати їм необхідну медичну та психологічну (за наявності в закладі охорони здоров'я психолога) допомогу.

У спілкуванні з дітьми поліцейський має застосовувати психологічні прийоми, спрямовані на збереження психоемоційного здоров'я дитини (наприклад, заспокоїти її; створити атмосферу надійності та впевненості в обставинах, що склалися, та у власних діях, спрямованих на їх подолання; у дружній бесіді з'ясувати обставини, у які потрапила дитина), оскільки психіка дітей є нестійкою, а обставини, у яких вона опинилася, можуть призводити до виникнення психологічних травм різної тяжкості.

Під час реалізації заходів поліцейського піклування щодо дитини надзвичайно важливо виявляти ініціативу у вирішенні побутових і матеріальних питань у межах можливостей поліцейського (наприклад, за необхідності надати теплі речі, харчування, ліки тощо). Крім того, слід надати правову допомогу неповнолітньому, забезпечивши дотримання його прав і свобод у процесі спілкування із зовнішнім середовищем (наприклад, необхідно з'ясувати причини, через які неповнолітній опинився в скрутній ситуації, і винних у цьому осіб; повідомити відповідального поліцейського в підрозділі поліції про ситуацію, що склалася; повідомити батьків або осіб, що їх замінюють, про місцеперебування неповнолітнього; повідомити органи опіки та піклування про ситуацію тощо).

Наслідком поліцейського піклування є передання дитини батькам (біологічним матері та батькові дитини) або усиновителям, опікунам, піклувальникам чи органам опіки та піклування.

Поліцейський зобов'язаний негайно повідомити особі зрозумілою для неї мовою підставу застосування поліцейського заходу, а також роз'яснити право отримувати медичну допомогу, давати пояснення, оскаржувати дії поліцейського, негайно повідомити інших осіб про її місцеперебування.

Про кожне застосування поліцейського заходу поліцейський одразу повідомляє за допомогою технічних засобів відповідального поліцейського в підрозділі поліції. У разі наявності достатніх підстав вважати, що передання особи тривало довше, ніж це необхідно, відповідальний поліцейський у підрозділі поліції зобов'язаний провести перевірку для вирішення питання про відповідальність винних осіб.

Поліцейський зобов'язаний надати особі можливість негайно повідомити близьких родичів про своє місцеперебування, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи, а також батьків або усиновителів, опікунів, піклувальників, орган опіки та піклування про місцеперебування неповнолітньої особи [4, с. 164–167].

Реалізацію поліцейського піклування щодо неповнолітніх осіб у системі Національної поліції, відповідно до Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, покладено на підрозділи ювенальної поліції, які виконують такі завдання:

- профілактична діяльність, спрямована на запобігання вчиненню дітьми кримінальних й адміністративних правопорушень, виявлення причин та умов, які цьому сприяють, ужиття в межах своєї компетенції заходів для їх усунення;

- ведення профілактичного обліку дітей, схильних до вчинення правопорушень, і проведення з ними заходів індивідуальної профілактики;

- участь в установленні місцеперебування дитини в разі її безвісного зникнення чи отримання даних для цього в межах кримінального провадження, відкритого за фактом її безвісного зникнення;

- ужиття заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, учиненому дітьми та стосовно них, а також жорсткому поведженню з дітьми;

- застосування заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності, зокрема здійснення поліцейського піклування щодо неповнолітніх осіб;

- провадження діяльності, пов'язаної із захистом права дитини на здобуття загальної середньої освіти [5].

Важливим компонентом запобігання злочинам, що вчиняють безпритульні та бездоглядні діти, є направлення осіб, які не

досягли віку 18-ти років і вчинили домашнє насильство (дитина-кривдник) щодо іншої дитини, для проходження просвітницько-профілактичних чи корекційних програм, винесення заборонного припису особі (кривднику), притягнення її до адміністративної відповідальності в разі невиконання такого припису [5] відповідно до ст. 173² КУпАП [6]. В Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України передбачено направлення для проходження просвітницько-профілактичних чи корекційних програм дитини-кривдника та винесення термінового заборонного припису стосовно кривдника. Водночас відмова дитини-кривдника відвідувати просвітницько-профілактичні чи корекційні програми або пропуски їх, а також невиконання інших заходів на вимогу працівників підрозділів ювенальної юстиції не є підставою для притягнення таких осіб до адміністративної відповідальності.

З огляду на викладене, потребує розширення диспозиція ст. 173² КУпАП, у якій слід передбачити відповідальність за нежиття інших заходів, які передбачені підрозділами ювенальної превенції Національної поліції.

Важливим інструментом поліції є так звані зелені кімнати, у яких відбувається робота з підлітками, що перебувають у конфлікті із законом, зокрема з тими, які вчинили насильство в сім'ї. Водночас в Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України потребує уточнення положення щодо здійснення заходів у таких закладах. Також у зазначеній Інструкції необхідно передбачити такі заходи:

- здійснення первинного вивчення поведінки, проблем й особистості дітей, засуджених до покарань у вигляді громадських робіт, виправних робіт, звільнених від відбування покарання з випробуванням, та їхніх сімей, передання матеріалів до центрів соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді та кримінально-виконавчої інспекції;

- збирання й узагальнення інформацію про осіб, які втягують дітей у злочинну діяльність.

Повноваження поліції обмежуються випадками протиправних дій дітей або дорослих, що за законом мають здійснювати виховання, навчання та утримання дітей. За співробітником поліції збережені повноваження адміністративного затримання, складання протоколу про адміністративне правопорушення, однак мають обов'язково долучатися служби соціальної допомоги; водночас, відсутнім є брак соціальних притулків. Ті функції, які раніше виконували співробітники приймальників-розподільників, мають виконувати співробітники поліції на підставі різних

договорів із соціальними службами (з'ясовувати особу дитини, визначити її соціальний статус, причетність до вчинення правопорушень тощо).

Ефективним компонентом у системі спеціально-кримінологічних заходів запобігання злочинам, що вчиняють безпритульні та бездоглядні діти, є виявлення батьків, які передають дітей іншим особам для жебрацтва, проституції, торгівлі людьми, трансплантації органів, що є однією з первинних ланок соціально небезпечного становища дитини – залучення її до антигромадського способу життя та подальшого вчинення нею злочинів. Згідно зі ст. 22 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [7], якщо у зв'язку з учиненням домашнього насильства стосовно дитини вона не може мешкати зі своїми батьками, іншими законними представниками, на час усунення причин і наслідків домашнього насильства дитина може бути влаштована до родичів, у сім'ю патронатного вихователя, до центру соціально-психологічної реабілітації дітей, притулку для дітей служб у справах дітей, інших установ для дітей незалежно від форми власності та підпорядкування, у яких створено належні умови для проживання, виховання, навчання та реабілітації дитини відповідно до її потреб. Проте належне виконання цієї норми пов'язано з низкою причин: недостатня кількість центрів соціальної реабілітації дітей; недостатньо розвинена служба з вилучення дітей з умов, що загрожують їх безпеці; слабка матеріально-технічна база і недостатня штатна чисельність комісій у справах дітей і захисту їхніх прав та органів опіки й піклування; обмежена матеріальна і штатна забезпеченість служби соціального патронажу неблагополучних сімей тощо. Крім того, недостатньо опрацьовано механізм виявлення дітей, схильних до бродяжництва та вчинення правопорушень, які потребують захисту держави. Зрідка виносять постанови про притягнення до відповідальності батьків або посадових осіб, які порушують права дітей; неналежним є рівень професійної підготовки окремих співробітників системи профілактики бездоглядності та правопорушень дітей, що не лише обмежує попереджувальну діяльність, а спричиняє рецидив злочинів серед дітей.

Спеціально-кримінологічну профілактику мають здійснювати всі органи системи профілактики злочинності дітей, зокрема соціальні. Ці заходи здійснюють у сімейному, шкільному і деяких інших напрямках. Важливим компонентом у заходах, пов'язаних із запобіганням злочинам, що вчиняють безпритульні та бездоглядні діти, є діяльність комісій з питань захисту прав дитини. Для цього

необхідно закріпити на законодавчому рівні їхні функції із захисту прав й інтересів дітей. Практика засвідчила наявність окремих недоліків в організації діяльності таких комісій, зокрема формального підходу до розгляду питань, адже участь у діяльності комісії беруть представники управління освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, органи у справах сім'ї та молоді, служби у справах дітей (тобто більшість структурних підрозділів державної адміністрації). Члени цієї комісії не здійснюють жодних заходів у вирішенні питання щодо захисту прав дитини; необхідну роботу (проведення бесід з батьками, обстеження житлово-побутових умов дитини, збирання інформації про дитину та її батьків тощо) здійснює служба у справах дітей, яка доповідає про результати проведеної роботи на цій комісії та приймає рішення. Прийняте комісією колегіальне рішення навіть не підлягає оскарженню, адже комісія є лише консультативно-дорадчим органом, її рішення не оскаржують у порядку адміністративної юрисдикції. Після цього прийняті комісією з питань захисту прав дитини рішення оформлюють у розпорядження чи висновок державної адміністрації, що підписує головою цієї державної адміністрації [8, с. 21–22].

Попри те, що в розгляді одного питання стосовно конкретної дитини бере участь значна кількість спеціалістів, зокрема державних службовців, рішення органів опіки та піклування дедалі частіше стають необґрунтованими та невмотивованими, а громадяни втрачають віру в орган, що зобов'язаний захищати права й інтереси дітей. Поділяючи позицію С. Л. Савицької, можна дійти висновку, що функціонування декількох органів виконавчої влади з однаковими повноваженнями не підвищує рівень захисту прав та інтересів дитини. Для цього має діяти один орган, наділений правом й обов'язками здійснювати контроль і захист прав та інтересів дітей із чіткою системою ієрархічної підпорядкованості, підзвітності, підконтрольності та належної взаємодії. Необхідно посилювати координаційну роль комісій з питань захисту прав дитини в роботі щодо забезпечення діяльності всієї системи профілактики; активізувати роботу з виявлення дітей, які опинилися в скрутній життєвій ситуації, надання їм усебічної допомоги щодо захисту їхніх прав та інтересів; уживати заходів щодо попередження злочинності, пияцтва та наркоманії серед безпритульних і бездоглядних дітей.

Значна кількість безпритульних і бездоглядних дітей не відвідує школи, водночас, навчальні заклади чинять значний виховно-профілактичний вплив на формування позитивних рис особистості дитини за участю колективу. Ставлення

педагогічних колективів шкіл до виконання вимог законодавства в галузі профілактики злочинів, що вчиняють безпритульні та бездоглядні діти, в аспекті надання всебічної допомоги учням, які її потребують, є «утриманським». З одного боку, органи у справах молоді вводять посади педагогів-психологів і соціальних педагогів у школах для роботи з проблемними дітьми, а з іншого – керівники шкіл не можуть (або не мають бажання) визначити коло обов'язків цих співробітників.

Доцільно розвивати мережі й активізувати роботу структур, зорієнтованих на раннє попередження правопорушень та інших антигромадських явищ серед дітей (соціально-реабілітаційної служби, кризових центрів з проблем сімейного насильства, допомоги дітям, які залишилися без піклування батьків, корекційних освітньо-виховних установ відкритого типу, притулків, об'єднань батьків за місцем мешкання та навчання дітей).

Для посилення контролю за поведінкою дітей слід налагодити контакти вчителів, насамперед класних керівників, з батьками для виявлення сімей, у яких можуть бути безпритульні та бездоглядні діти, а також створювати спеціальні програми для таких батьків з метою їх навчання способів запобігання залученню дітей до злочинної чи іншої антигромадської діяльності. Крім того, слід навчати таких батьків основ психології, щоб вони могли налагодити контакт зі своєю дитиною, прищепити елементарну правову культуру.

Відомо, що дозвілля дітей часто пов'язане з уживанням спиртних напоїв, наркотичних засобів і психотропних речовин, що призводить до подальшого вчинення правопорушень. Водночас саме у сфері дозвілля реалізуються їхні інтереси та потреби, особистісні й соціальні амплуа, розвивається активність, творча ініціативність, здійснюється пошук нових ціннісних орієнтирів шляхом вільного вибору видів діяльності. Потенціал дозвілля полягає в широких пізнавальних, просвітницьких, рекреаційних, творчих можливостях. У тих сім'ях, у яких знівельовано духовні цінності, не склалися традиції спільного змістовного проведення вільного часу, діти позбавлені позитивного прикладу, не вміють і часто не хочуть докладати зусиль для організації діяльності у сфері дозвілля, корисної для особистісного розвитку [9, с. 46–50].

Для того щоб діти не шукали собі занять на вулиці, слід не лише відроджувати систему профілактики через сферу дозвілля, спортивні клуби, гуртки, а й забезпечувати їх належне фінансування (оплата оренди приміщень і комунальних послуг, закупівля спортивного інвентарю, заробітна плата тренерів) з

боку органів місцевого самоврядування або громад з метою безкоштовного їх відвідування дітьми. Доцільно облаштовувати у дворах будинків спортивні майданчики, хокейні коробки, футбольні поля зі штучним покриттям, тенісні корти, які діти могли б відвідувати безкоштовно.

Іншим важливим напрямом цієї системи профілактики є розвиток таких форм трудової діяльності дітей, як залучення їх до благоустрою території, історико-архітектурних пам'яток, милосердя, передусім щодо надання допомоги дітям-інвалідам (засвоєння загальноосвітніх шкільних предметів, розвиток у них професійних навичок, залучення дітей до участі у фондах милосердя, благодійних організацій, громадських об'єднань і рухів, релігійних конфесій тощо).

Якщо безпритульні та бездоглядні діти все ж таки були втягнуті у злочинну діяльність, важливо не допустити подальшої рецидивної злочинності, яка може бути як причиною, так і наслідком бездоглядності та безпритульності. Із цього приводу професор В. В. Голіна зазначає, що рецидивна злочинність обумовлена загальними причинами, які сприяють злочинності, та специфічними умовами, пов'язаними з обставинами вчинення першого злочину, процесом виконання покарання, постпенітенціарним періодом, що позначаються на вчиненні саме повторних злочинів [10, с. 189]. Таким чином, під час дослідження проблем рецидивної злочинності необхідно враховувати низку специфічних детермінант, притаманних саме цьому виду злочинності.

На думку А. О. Йосипіва, попередження рецидивної злочинності є складним і багаторівневим процесом, обумовленим специфікою причин цього виду злочинності. Зазначене полягає в попередженні рецидивної злочинності дитини, засудженої до позбавлення волі. Процес формування особистості неповнолітнього злочинця повинен здійснюватися відповідно до його вікових і психологічних особливостей. Неповнолітні в несприятливому середовищі повсякчас зазнають негативного впливу, часто обирають незаконний спосіб досягнення цілей, а процес перевиховання злочинця відбувається в середовищі, яке є глибоко дефектним у педагогічному й моральному аспектах [11, с. 138–139].

Унаслідок моральних, психологічних і матеріальних збитків у зв'язку з позбавленням волі принижується соціальна цінність засуджених і посилюється відчуженість особи від суспільства й навпаки. Понад 35 % тих, хто звільняється, потребують спеціального психологічного чи психіатричного втручання для

відновлення пристосувальних механізмів, які ослаблені чи зруйновані. Без надання такої допомоги вони поповнюють ряди рецидивістів [12, с. 64]. Унаслідок бездіяльності держави та низької соціальної активності збільшується чисельність молодих засуджених, які перебувають у місцях позбавлення волі, і частка рецидиву злочинів, що вчинюють особи молодого віку [13, с. 143].

Такі наслідки засвідчує дослідження М. М. Яцишина, у якому зазначено, що 49,2 % дітей, що відбули покарання, учиняють злочини впродовж першого року після його відбуття; 32,6 % – упродовж року–двох; 8,4 % – двох–трьох; 4,2 % – трьох–чотирьох; 4,9 % – чотирьох–п'яти; 0,7 % – п'яти–шести років [14, с. 124].

Саме тому, зазначає О. Л. Караман, основним змістом соціально-педагогічної (соціально-виховної) та психологічної роботи з дітьми з метою їхньої ресоціалізації в слідчих ізоляторах є забезпечення профілактики правопорушень шляхом організації дозвілля осіб, узятих під варту, у процесі провадження досудового слідства: взаємодія із центрами соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді, спеціалісти яких проводять тренінги, просвітницьку та виховну роботу, надають юридичні консультації тощо, спрямовані на попередження рецидивів; загальноосвітнє навчання; заняття спортом; психологічна підтримка усвідомлення вини. Для виконання цих завдань у слідчих ізоляторах повинні бути створені сприятливі умови для дітей: кімнати виховної роботи, спортивні кімнати або майданчики, навчально-консультативні пункти загальноосвітніх шкіл, бібліотеки, кімнати психологічного розвантаження [15, с. 62].

Чинний Кримінально-виконавчий кодекс України передбачає такі заходи ресоціалізації особистості дитини засудженого: дотримання режиму й самодисципліна (ст. 102); суспільно корисна праця (у навчальних майстернях, з благоустрою території, підсобних господарствах тощо) (ст. 118–122); усебічне (моральне, розумове, правове, трудове, естетичне, фізичне, санітарно-гігієнічне, статеве) виховання (ст. 124, 128); загальна середня освіта (організація класної та позакласної роботи – факультативів, гуртків, секцій тощо) (ст. 125, 126); професійно-технічна освіта (ст. 125, 126); участь у самодіяльних організаціях і самоврядуванні (ст. 127); звернення до релігії як засобу виправлення (ст. 128); залучення громадськості (органів місцевого самоврядування, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді, центрів зайнятості, медичних закладів, правоохоронних органів, навчальних закладів різних рівнів акредитації, громадських організацій, волонтерів тощо та

формування з їх числа піклувальних рад та батьківських комітетів) (ст. 149) [16].

Результати вивчення наукових праць (Я. Г. Бондарчук, О. М. Бойко, О. А. Васильченко, С. В. Коношенко, О. Л. Караман) дають підстави додатково визначити такі напрями соціально-педагогічної роботи з дітьми, засудженими в пенітенціарних закладах: отримання вищої освіти за дистанційною формою навчання; психологічна допомога (корекція негативних і девіантних рис особистості, нейтралізація негативних соціально-психологічних явищ, властивих концентрованому середовищу правопорушників, надмірного звикання до умов ізоляції від суспільства тощо); підтримка соціально корисних зв'язків із сім'єю, друзями, колегами тощо [17].

Висновки. Здійснене дослідження засвідчує тезу, що детермінантами протидії злочинам, які вчиняють безпритульні та бездоглядні діти, мають стати не методи кримінальної репресії, які можуть «хворобу» тільки ускладнити, а не вилікувати, а саме превентивні заходи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Воднік В. Д. Проблеми профілактики безпритульності дітей в умовах побудови громадянського суспільства в Україні / В. Д. Воднік // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2016. – № 2 (29). – С. 113–127. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnuuaup_2016_2_10. – Назва з екрана.
2. Про Національну поліцію [Електронний ресурс] : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/main/580-19>. – Назва з екрана.
3. Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії структурних підрозділів, відповідальних за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї [Електронний ресурс] : наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, МВС України від 7 верес. 2009 р. № 3131/386. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0917-09>. – Назва з екрана.
4. Закон України «Про Національну поліцію» : наук.-практ. комент. / [О. І. Безпалова, К. Ю. Мельник, О. О. Южно та ін.] ; за заг. ред. В. В. Сокурєнка. – Харків, 2016. – 408 с.
5. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України [Електронний ресурс] : наказ МВС України від 19 груд. 2017 р. № 1044. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18>. – Назва з екрана.
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення [Електронний ресурс] : Закон України від 7 груд. 1984 р. № 8073-X. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/80731-10>. – Назва з екрана.

7. Про запобігання та протидію домашньому насильству [Електронний ресурс] : Закон України від 7 груд. 2017 р. № 2229-VIII. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>. – Назва з екрана.

8. Савицька С. Л. Участь органів опіки і піклування у захисті прав та інтересів дитини [Електронний ресурс] / С. Л. Савицька // Підприємництво, господарство і право. – 2015. – № 7. – С. 19–23. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2015_7_6. – Назва з екрана.

9. Габора Л. І. Дозвілля як чинник профілактики бездоглядності неповнолітніх / Л. І. Габора // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. – 2009. – Вип. 13. – Кн. 2. – С. 45–53.

10. Голіна В. В. Рецидивна злочинність в Україні / В. В. Голіна // Вісник академії правових наук України. – 1999. – Вип. 1. – С. 189–196.

11. Йосипів А. О. Рецидивна злочинність неповнолітніх, засуджених до позбавлення волі / А. О. Йосипів // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2017. – № 5. – 2017. – С. 138–141.

12. Беца О. В. Позбавлення волі: негативні соціальні та психологічні наслідки / О. В. Беца // В пошуках альтернатив тюремному покаранню : матеріали Міжнар. симпозиуму (Київ, 15–16 січ. 1997 р.). – Київ, 1997. – Вип. 1. – С. 64.

13. Виноградова С. О. Рецидивна злочинність серед неповнолітніх: причини та попередження / С. О. Виноградова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2015. – Вип. 33. – Т. 2. – С. 141–144. – (Серія «Право»).

14. Яцишин М. М. Правовий та соціальний захист осіб, звільнених з місць позбавлення волі, як важлива складова кримінально-виконавчої політики (огляд наукових сентенцій і важливіших правових актів) / М. М. Яцишин // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 2 (69). – С. 121–127.

15. Караман О. Л. Ресоціалізація неповнолітніх засуджених як процес / О. Л. Караман // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2011. – Вип. 22. – С. 62–66. – (Серія «Педагогіка. Соціальна робота»).

16. Кримінально-виконавчий кодекс України [Електронний ресурс]: від 11 лип. 2003 р. № 1129-IV. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>. – Назва з екрана.

17. Васильченко О. А. Соціальна робота в пенітенціарній системі: сучасний стан і перспективи розвитку [Електронний ресурс] / О. А. Васильченко // Грані. – 2013. – № 12. – С. 31–37. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2013_12_7. – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Vodnik, V.D. (2016). Problemy profilaktyky bezpryutnosti ditei v umovakh pobudovy hromadianskoho suspilstva v Ukrainy [Problems of homelessness prevention of children in the context of building a civil society in Ukraine]. *Visnyk Natsionalnogo universytetu "Yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho"*, *Herald of the National University "Legal Academy of Ukraine named after Yaroslav the Wise"*, 2(29), 113-127 [in Ukrainian].

2. Zakon Ukrainy "Pro Natsionalnu politsiuu": vid 2 lyp. 2015 r. No. 580-VIII [Law of Ukraine "On National Police" from July 2, 2015, No. 580-VIII], (n.d.). zakon1.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/main/580-19> [in Ukrainian].

3. Nakaz Ministerstva Ukrainy u spravakh simi, molodi ta sportu, MVS Ukrainy "Pro zatverdzhennia Instruksii shchodo poriadku vzaiemodii strukturnykh pidrozdiliv,

vidpovidalnykh za realizatsiiu derzhavnoi polityky shchodo poperedzhennia nasylstva v simi, sluzhb u spravakh ditei, tsentriv sotsialnykh sluzhb dlia simi, ditei ta molodi ta vidpovidnykh pidrozdiliv orhaniv vnutrishnikh sprav z pytan zdiisnennia zakhodiv z poperedzhennia nasylstva v simi": vid 7 veres. 2009 r. No. 3131/386 [Order of the Ministry of Ukraine for Family, Youth and Sports, Ministry of Internal Affairs of Ukraine "On approval of the Instruction on the procedure of interaction between the structural units responsible for implementation of the state policy on prevention of domestic violence, children's services, centers for social services for the family, children and youth, and relevant units of the law enforcement agencies in matters of implementation of measures on the prevention of domestic violence" from September 7, 2009, No. 3131/386]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0917-09> [in Ukrainian].

4. Bezpalova, O.I., Melnyk, K.Yu., & Yukhno, O.O. (et al.). (2016). *Zakon Ukrainy "Pro Natsionalnu politsiu"* [Law of Ukraine "On National Police"]. V.V. Sokurenko (Eds.). Kharkiv [in Ukrainian].

5. Nakaz MVS Ukrainy "Pro zatverdzhennia Instruksii z orhanizatsii roboty pidrozdiliv yuvenalnoi preventsii Natsionalnoi politsii Ukrainy": vid 19 hrud. 2017 r. No. 1044 [Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine "On approval of the Instruction on organization of the work of the juvenile preventive units of the National Police of Ukraine" from December 19, 2017, No. 1044]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18> [in Ukrainian].

6. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia: vid 7 hrud. 1984 r. No. 8073-X [Code of Ukraine on Administrative Offenses from December 1984, No. 8073-X]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/80731-10> [in Ukrainian].

7. Zakon Ukrainy "Pro zapobihannia ta protydiu domashnomu nasylstvu": vid 7 hrud. 2017 r. No. 2229-VIII [Law of Ukraine "On Preventing and Combating Domestic Violence" from December 7, 2017, No. 2229-VIII]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> [in Ukrainian].

8. Savytska, S.L. (2015). Uchast orhaniv opiky i pikluvannia u zakhysti prav ta interesiv dytyny [Participation of guardianship and guardianship bodies in protecting the rights and interests of the child]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo, Entrepreneurship, economy and law*, 7, 19-23. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2015_7_6 [in Ukrainian].

9. Habora, L.I. (2009). Dozvillia yak chynnyk profilaktyky bezdohliadnosti nepovnlitnikh [Leisure as a factor in the prevention of neglect of minors]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi, Theoretical and methodical problems of education of children and pupils*, 13(2), 45-53 [in Ukrainian].

10. Holina, V.V. (1999). Retsydyvna zlochynnist v Ukraini [Recurrent Crime in Ukraine]. *Visnyk akademii pravovykh nauk Ukrainy, Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 1, 189-196 [in Ukrainian].

11. Yosypiv, A.O. (2017). Retsydyvna zlochynnist nepovnlitnikh, zasudzhennykh do pozbavlennia voli [Recidivism of juvenile offenders sentenced to imprisonment]. *Aktualni problemy vitchyznanoi yurysprudentsii, Actual problems of domestic jurisprudence*, 5, 138-141 [in Ukrainian].

12. Betsa, O.V. (1997). Pozbavlennia voli: nehatyvni sotsialni ta psykhologichni naslidky [Deprivation of liberty: negative social and psychological consequences]. *V poshukakh alternatyv tiuremnomu pokarannu, In search of alternatives to imprisonment: Proceedings of the International Conference*. ((pp. 64). Kyiv [in Ukrainian].

13. Vynohradova, S.O. (2015). Retsydyvna zlochynnist sered nepovnlitnikh: prychny ta poperedzhennia [Recidivism in juvenile delinquency: causes and

warnings]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu, Scientific bulletin of Uzhgorod National University*, 33(2), 141-144 [in Ukrainian].

14. Yatsyshyn, M.M. (2010). Pravovyi ta sotsialnyi zakhyst osib, zvinenykh z mists pozbavlennia voli, yak vazhlyva skladova kryminalno-vykonavchoi polityky (ohliad naukovykh sententsii i vazhlyvishykh pravovykh aktiv) [Legal and social protection of persons released from places of imprisonment as an important part of the criminal-executive policy (review of scientific sentences and more important legal acts)]. *Naukovyi visnyk Kyivskoho natsionalnogo universytetu vnutrishnikh sprav, Scientific bulletin of the Kiev National University of Internal Affairs*, 2(69), 121-127 [in Ukrainian].

15. Karaman, O.L. (2011). Resotsializatsiia nepovnolitnykh zasudzhenykh yak protses [Resocialization of juvenile convicts as a process]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu, Scientific bulletin of Uzhgorod National University*, 22, 62-66 [in Ukrainian].

16. Kryminalno-vykonavchyi kodeks Ukrainy: vid 11 lyp. 2003 r. No. 1129-IV [Criminal-Executive Code of Ukraine from July 11, 2003, No. 1129-IV]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> [in Ukrainian].

17. Vasylchenko, O.A. (2013). Sotsialna robota v penitentsiarnii systemi: suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku [Social work in the penitentiary system: the current state and prospects of development]. *Hrani, Faces*, 12, 31-37. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2013_12_7 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 14.09.2018

Pustovyi O. – Postgraduate Student of the Scientific Laboratory on the Problems of Combating Crime of the Educational and Research Institute No. 1 of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine

Directions of Improvement of Criminological Measures Aimed at Preventing Crimes Committed by Homeless and Neglected Children

The thesis reveals the main directions of improvement of criminological measures aimed at preventing crimes, committed by homeless and neglected children. The information given on the basis of family status, school situation, organization of their spare time, as well as increasing of the effectiveness of the bodies, involved in the crime fighting. It is noted, that the essence of early prevention is to help homeless and neglected children, who find themselves in unfavorable conditions of life, and their further education before they commit an unlawful act or a crime. Early prevention is carried out by monitoring for compliance with the legal rules, which governing these conditions, providing social assistance and protecting the rights of homeless and neglected children in various forms. The essence of police care for homeless and neglected children is also revealed. The ways of improving the activity of the juvenile preventive units of the National Police of Ukraine (in the imposition of a prohibition on the offender) and the passing of such educational, preventive or correctional programs by such person are indicated. Proposals for the improvement of the Instruction on organization of the work of the juvenile preventive units of the National Police of Ukraine in terms of improving work with adolescents, who are in

conflict with the law, including those, who committed domestic violence. The emphasis made on the necessity of extending the practice of concluding contracts with social services, in order to cooperate with persons who are kept in child-reception centers. Based on the analysis of the activities of the Commissions on the protection of the rights of the child and other entities, authorized to take measures to prevent the commission of crimes by homeless and neglected children, it was proposed to establish a single body with the right and duties to exercise control and protection of the rights and interests of children. This body needs to have a clear system of hierarchical subordination, accountability, control and proper interaction with other units. The main content of socio-pedagogical (social-educational) and psychological work with children, in order to re-socialize them in pre-trial detention centers and childcare centers, is interaction with centers of social services for families, children and youth, whose specialists carry out training, educational and clarifying work and provide legal advice, aimed at preventing of crime relapses; general education; sport activities; psychological support for guilt awareness.

Keywords: crime; criminological measures; homeless children; neglected children; crime prevention.